

Cite: Cherenko, Liudmyla, Reut, Anna, & Klymenko, Yuliia (2024). Zabezpechennia rezylientnosti sotsialnoi pidtrymky naselennia Ukrainy v period hibridnih kryz ta katastrof [Ensuring Resilience of Social Support for the Population of Ukraine During Hybrid Crises and Disasters]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 4 (58), 128–147. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.128>

<https://doi.org/10.15407/dse2024.04.128>

УДК 364, 316.3

JEL Classification: I38, H53, H55

ЛЮДМИЛА ЧЕРЕНЬКО, д-р екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: cherenko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1606-6170

АННА РЕУТ, канд. екон. наук

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: Reut_A@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9623-9248

ЮЛІЯ КЛИМЕНКО, канд. екон. наук

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: yuliia_klymenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0086-2933

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ГІБРИДНИХ КРИЗ ТА КАТАСТРОФ

У статті висвітлено результати виконання проекту «Зростання нерівності та бідності в Україні внаслідок пандемії COVID-19» (реєстраційний номер №2021.01/0295) за Договором №33/0295 від 01.03.2024 р. про отримання Інститутом демографії та проблем якості життя НАН України грантової підтримки від Національного фонду досліджень України.

Представлено огляд проблем та особливостей функціонування системи соціальної підтримки в кризовий період. Серед проблем виокремлено: перша — державні соціальні зобов'язання в Україні традиційно, впродовж десятих років, перевищують фінансово-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

економічні можливості їх забезпечення; друга — застаріла модель соціальної підтримки, яка не гарантує забезпечення резильєнтності якості життя; третя — низька соціальна рентабельність основних програм підтримки населення знижує дієвість допомоги навіть у відносно стабільному середовищі; четверта — недосконалий механізм та низький рівень інституалізації моніторингу та оцінювання системи соціальної підтримки перешкоджає ефективному реформуванню та оперативній транс-формації системи в періоди криз.

Авторами ідентифіковано основні потреби та групи вразливості в контексті надання державної соціальної підтримки. Пандемія Covid-19 та війна загострили диспропорцію між потребами вразливих груп і можливостями системи, тим самим створивши додаткові виклики. Новизна дослідження полягає в трактуванні резильєнтності соціальної підтримки з двох позицій: забезпечення самодостатності системи в періоди гібридних криз та катастроф і здатності сприяти резильєнтності суспільства через підтримку вразливих груп. Метою роботи є визначення кола ключових проблем соціальної підтримки України, які перешкоджають своєчасному та ефективному реагуванню на виклики в періоди гібридних криз та катастроф, а також оцінка само-достатності системи та її ролі у забезпеченні резильєнтності українського суспільства. В рамках дослідження використано бібліометрію, економіко-статистичний, монографічний, статистичний, розрахунковий методи, а також методи якісного і порівняльного аналізу, моделювання та абстрактно-логічний.

Визначено, що успішне подолання наявних у системі соціальної підтримки проблем та забезпечення її стійкості в період криз можливе за умов дотримання принципу актуальності допомоги для реципієнта при наданні підтримки. Під час криз це може бути досягнуто завдяки ефективному управлінню обмеженою кількістю соціальних програм, досягненню їх універсальності, незалежно від характеру кризи, та забезпеченню своєчасності впровадження нових короткострокових заходів.

Необхідно мати в кризових ситуаціях інформацію, яка б надходила оперативно і давала змогу простежувати реальний стан речей, зміни та актуальні потреби. Важливо забезпечувати процес інституалізації моніторингу і впроваджувати до практики врахування його результатів у процесі реформування програм соціальної допомоги та виборі курсу політики. Це забезпечить резильєнтність системи та якість життя населення шляхом оптимізації витрат, підвищення соціальної рентабельності, адресності та своєчасності допомоги.

Ключові слова: резильєнтність, соціальна підтримка, якість життя, соціально вразливі групи населення, гібридна криза.

Постановка проблеми та актуальність. На думку багатьох дослідників, сучасне суспільство перебуває в перманентному стані надзвичайної ситуації в економічному, соціальному та навколишньому середовищі, де ризики все більше нормалізуються, а нестабільність стає звичною реальністю. Саме тому концепція стійкості (резильєнтності) часто виступає конструктом, який допомагає впоратися з турбулентністю, потрясіннями та кризами, характерними для суспільства XXI століття [1]. Період незалежності України характеризувався безперервними економічними кризами та соціальними потрясіннями, особливо в останнє десятиріччя. Два роки поспіль країна протистояла двом хвилям пандемії Covid-19, і не оговтавшись повною мірою від їх наслідків, зіштовхнулася з новою катастрофою — повномасштабним вторгненням РФ. Будь-яка кризова ситуація (незалежно від раптовості її настання) тією чи іншою мірою позначається на якості життя всього суспільства або окремих його груп, у результаті це призводить до загострення

соціально-економічних проблем або до виникнення принципово нових негативних проявів та викликів, зокрема внаслідок появи нових категорій соціально вразливого населення (вимушені переселенці та/або люди, котрі втратили житло через війну), яке потребує негайної підтримки.

Саме система соціальної підтримки покликана шляхом підтримання найбільш нужденних та вразливих забезпечити резильєнтність усього суспільства, особливо коли мова йде про важкі періоди гібридних криз та катастроф. Соціальна підтримка допомагає населенню мінімізувати наслідки шоків, адаптуватися до нових умов та віднайти ресурси для відновлення. Адже завдяки соціальним програмам вдається запобігти поширенню бідності, розширити споживчі можливості реципієнтів у підвищенні доступності необхідних товарів і послуг, й загалом забезпечити певні рівень та якість життя [2]. Основна ідея соціальної підтримки завжди полягала в тому, аби допомогти нужденному подолати кризову ситуацію [3], але в останні десятиліття її мета розширилася — в період кризи недостатньо просто надати бенефіціару ресурси, ще необхідно його навчити самостійно знаходити їх і користуватися ними надалі. Для того, щоб сучасна система соціальної підтримки була ефективною у забезпеченні резильєнтності суспільства, вона повинна розвивати в отримувачів здатність долати кризові періоди конструктивними методами: в такому випадку можливе швидке «відновлення» якості життя до рівня, який був напередодні кризи, чи навіть можливий шанс на «посткризове зростання».

Виходячи з викладеного вище, **актуальність дослідження** системи соціальної підтримки України з позицій її здатності до запобігання бідності і забезпечення резильєнтності якості життя населення в умовах масштабних криз та катастроф різної природи, а також потенціалу системи щодо самодостатності та можливостей самовідновлення, не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені та дослідники з інших країн чимало зробили для дослідження особливостей формування резильєнтного суспільства. Так, А. Сен (A. Sen) [4] та М. Нусбаум (M. Nussbaum) [5] уперше акцентували увагу на тому, що соціальні системи повинні забезпечувати інструменти для розширення можливостей і подолання криз. С. Ендрюс, Ал. Хсіао та Л. Релстон (C. Andrews, Al. Hsiao та L. Ralston) [6] підкреслили, що система соціальної підтримки відіграє ключову роль у підтримці бідних. У роботах Р. Патнема (R. Putnam) [7] наголошено на важливості соціальної підтримки у формуванні резильєнтних громад. Специфіку забезпечення стійкості у вразливих групах досліджував М. Унгар (M. Ungar) [8], котрий розробив моделі, як системи соціальної підтримки можуть підвищувати здатність людей справлятися з труднощами. Можливості державних та недержавних інституцій соціальної підтримки у відновленні якості життя після кризових подій, як-от пандемії чи економічні кризи досліджував А. Фісзбейн (A. Fiszbein) [9].

У сучасній науковій літературі термін «резильєнтність» має багато визначень та концептуальних роз'яснень [10], найпоширеніші:

1) Здатність будь-якої системи відновитися після дії негативних факторів. Визначення дає змогу проаналізувати те, яким чином певні системи здатні вистояти і відновитися після негараздів або катастроф та як вплинути на підвищення їх стійкості у майбутньому.

2) Здатність системи продовжувати нормально функціонувати у нових складних умовах без суттєвих втрат у ефективності. Це тлумачення дає можливість порівняти рівень резильєнтності різних систем під впливом однакових негативних факторів.

3) Процес реакції системи на негативний вплив або катастрофу, спрямований на подолання проблеми, повернення до попереднього рівня функціонування або навіть посткатастрофічного зростання. Це так звана концепція динамічного резильєнсу, в межах якої визначаються захисні ресурси системи або взаємовплив факторів ризику із захисними факторами.

Оцінка впливу різних факторів може відбуватись у межах будь-якої з наведених концепцій. На нашу думку, вплив на якість життя та оцінка його резильєнтності краще оцінювати у межах третьої, це дасть змогу визначити як її стійкість у період до катастрофічного впливу, так і напрямки цього впливу і, відповідно, можливостей швидкого відновлення.

Новизна дослідження полягає у трактуванні резильєнтності соціальної підтримки з двох позицій — можливостей забезпечення самодостатності системи в періоди гібридних криз і катастроф та здатності соціальної підтримки забезпечувати резильєнтність суспільства шляхом підтримки вразливих верств населення.

Метою статті є визначення кола ключових проблем соціальної підтримки України, які перешкоджають своєчасному та ефективному реагуванню на виклики в періоди гібридних криз і катастроф, а також оцінка самодостатності системи та її ролі у забезпеченні резильєнтності українського суспільства.

Методологія / методи дослідження. В рамках дослідження можливостей системи соціальної підтримки України щодо забезпечення якості життя населення та стійкості до кризових впливів застосовано загальносвітоглядні, загальнонаукові і спеціальні методи. Для вивчення особливостей організації системи соціальної підтримки населення України (зокрема в розрізі основних соціальних програм), а також її функціонування під час двох хвиль пандемії *Covid-19* та у перший рік повномасштабної війни було використано бібліометрію, економіко-статистичний та монографічний методи. У дослідженні антикризових заходів та рішень у сфері соціальної підтримки нових вразливих контингентів під час останніх двох масштабних криз, що вплинули на якість життя українців, застосовано методи якісного і порівняльного аналізу, статистичний і розрахунковий методи.

Для оцінки впливу соціальних програм в контексті запобігання бідності та забезпечення якості життя населення — методи моделювання та абстрактно-логічний.

Виклад основного матеріалу. В системі соціальної підтримки населення України існує ряд ключових проблем, які суттєво позначаються на її здатності ефективно виконувати основні функції, зокрема сприяти резильєнтності суспільства в періоди гібридних криз та катастроф.

Державні соціальні зобов'язання в Україні традиційно, впродовж десятиліть, перевищують фінансово-економічні можливості їх забезпечення. Держава, намагаючись дотримання взятих на себе соціальних зобов'язань із піклування та захисту найбільш вразливих та найменш забезпечених верств населення, реалізує значну кількість соціальних програм, більшість з яких сьогодні все ще надається за категорійним принципом. Так, за даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, нараховується понад 12,8 млн осіб, що подали заявки до органів соціального захисту на отримання різних видів та форм допомоги (з них понад 1,32 млн ВПО, 1,35 млн людей з інвалідністю, майже 0,25 млн малозабезпечених, 0,18 млн одиноких батьків, 0,17 млн багатодітних та ін.), а за даними Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД) у 2021 р. понад 51 % населення отримували хоча б один вид соціальної допомоги. В результаті відбувається порушення логіки відносин у системі підтримки — коли тих, хто отримує допомогу, стає більше, ніж тих, хто її здатен «забезпечити». Свідченням того, що соціальні зобов'язання перевищують фінансові можливості держави, є активне використання замість самого прожиткового мінімуму як основного соціального стандарту певного рівня його забезпечення, який використовується в програмах адресної соціальної допомоги для визначення рівня нужденності та встановлення розміру виплат. Отже, система виявляється несамодостатньою через нездатність ефективно підтримувати нужденних за рахунок відносно благополучної більшості.

Дві хвилі пандемії *Covid-19* та повномасштабна війна тільки посилили наявну диспропорцію між тими, хто бере, і тими, хто дає. Насамперед це відбувається через масову міграцію та збільшення контингентів, котрі були змушені покинути свої будинки або взагалі втратили житло і роботу; зростання чисельності осіб з інвалідністю; родин, що втратили годувальника, зростання соціального сирітства, а також збільшення масштабів інших категорій, вразливість яких проявилася або посилилася під час війни.

Другою, не менш важливою проблемою, є застаріла модель соціальної підтримки. Широкий спектр наявних в Україні програм соціальних виплат, соціальних послуг, а також соціальних пільг і субсидій, є міцним фундаментом для забезпечення комплексності та системності у наданні соціальної підтримки вразливим / нужденним громадянам, а також для гарантування резильєнтності якості життя. Однак на тлі війни населення

знаходяться у стані постійної соціально-психологічної напруги. Отже, існує висока загроза зростання відчуття соціальної несправедливості та поширення патерналістських настроїв у суспільстві, що призведе до формування негативних поведінкових стратегій, зокрема щодо соціальної підтримки. Досвід розвинених країн, які пройшли кілька етапів реформування соціальної підтримки, доводить, що недостатньо створити широку мережу програм підтримки, забезпечити комплексний підхід чи дотримуватися при наданні допомоги принципів соціальної справедливості, необхідно в обов'язковому порядку враховувати психологію потенційного реципієнта і замість універсальності будувати систему на принципі актуальності [11]. Іншими словами, надавати лише ті програми та можливості, які дійсно потребує нужденна чи вразлива сім'я за принципом «допомога йде за тим, хто її потребує». Тож для цього сучасній українській системі не вистачає законодавчо визначеного механізму, який би, спираючись на переваги, що дає діджиталізація всіх сфер життя в Україні, регулював взаємозв'язки між різними складовими соціальної підтримки, а також гарантував би процедуру обміну інформацією між різними підрозділами органів соціального захисту, або якусь іншу процедуру, яка б забезпечувала своєчасність та актуальність допомоги і сприяла б формуванню резильєнтності якості життя.

Розпорошення ресурсів та низька соціальна рентабельність системи соціальної підтримки перешкоджає її ефективному функціонуванню навіть у відносно стабільному середовищі. В період криз та катастроф це особливо дається взнаки. Попри те, що в країні існує велика кількість державних соціальних програм, вони все одно не здатні повністю охопити всіх нужденних та вразливих. Так, під час пандемії *Covid-19* стало ясно, що система не встигає за рахунок наявних програм оперативно відреагувати на ситуацію і підтримати працездатних осіб, котрі через карантинні заходи тимчасово втратили роботу та доходи. Аналогічні виклики постали в перші місяці війни, коли масова міграція та втрата людьми роботи, житла та основних засобів до існування потребувала надшвидкого реагування, аби забезпечити їм рівень життя хоча б на мінімальному рівні.

Нові виклики змусили вносити численні зміни до законодавства, щоб забезпечити підтримку біженцям та ВПО. Наприклад, були введені нові програми соціальної допомоги, що включають фінансову підтримку, житлові субсидії та медичну допомогу. Уряд також спростив процедури отримання соціальної допомоги, щоб прискорити її надання. Водночас така велика кількість програм просто «поглинає», здавалося б, великі загальні суми виділених державою коштів. Розпорошені між значною чисельністю реципієнтів кошти не можуть належним чином впливати на рівень добробуту (в т.ч. масштаби бідності) та гарантувати резильєнтність якості життя населення. Тож виявляється, що в кризових умовах система сама не

є резильєнтною і не здатна забезпечити резильєнтність вразливим категоріям населення.

Із початком повномасштабної війни економіка України зазнала значних втрат — відбулося зменшення податкових надходжень та збільшення витрат на оборону, що значно обмежило можливості уряду в повному обсязі забезпечувати соціальну підтримку і ускладнило фінансування соціальних програм, особливо тих, які не були представлені значними контингентами реципієнтів (внутрішньо переміщені особи, сім'ї, що втратили годувальника, діти-сироти, учасники бойових дій, люди з інвалідністю тощо). Це змусило уряд звертатися за допомогою до міжнародних партнерів та впроваджувати жорсткіші фінансові заходи для більш ефективного використання коштів. Загалом за рахунок допомоги, отриманої у вигляді продуктів харчування, медичних препаратів, забезпечення житлом (зокрема модульні будинки) та фінансування різноманітних соціальних програм останні два роки вдавалося забезпечувати певний рівень якості життя населення, однак велика кількість програм та постійно зростаючі контингенти потенційних реципієнтів вимагають оптимізації всієї системи підтримки задля подальшого забезпечення резильєнтності якості життя.

Недосконалий механізм та низький рівень інституалізації моніторингу та оцінювання ефективності системи соціальної підтримки висувають додаткові виклики. В Україні відстеження результатів функціонування окремих соціальних програм та всієї системи соціальної підтримки завжди відрізнялося тим, що для бюджетування, планування та вироблення державної політики органи управління використовували отримані дані не в повній мірі. Наприклад, офіційно визначена методика моніторингу передбачає оцінювання діяльності тільки дев'яти програм, а її результати не інтегровані до системи державного менеджменту. Методика залишається нерозвинутою і представлена лише блоком показників ефективності, тоді як кадрова складова, «інфраструктура прийняття рішень» (тобто які програми слід оцінювати, на яких питаннях зосередитися тощо), бази даних та процедури для обміну інформацією, процедури звітування (щоб накопичена в результаті інформація була використана за призначенням) потребують модернізації та подальшого розвитку. Значна кількість показників, за якими можна оцінити успішність та ефективність програми, загалом не дає можливості чітко інтерпретувати їх результативність, визначати чи не відхиляється програма від плану або наскільки отримані дані є прийнятними, оскільки не існує чітко визначених та офіційно затверджених діапазонів ефективності показників, відібраних для дослідження (лише декілька показників, виділених у рамках Цілей сталого розвитку, мають встановлені планові значення).

Війна та пандемія *Covid-19* суттєво погіршили можливості держави в частині проведення моніторингів щодо ефективності програм соціальної

підтримки через очевидні причини, насамперед високі загрози життю та безпеці інтерв'юєрів, необхідності побудови нових мереж вибірки, яка б враховувала міграційні та демографічні трансформації суспільства. На жаль, сьогодні можна стверджувати, що зв'язок між результатами моніторингу функціонування системи соціальної підтримки та прийняттям політичних рішень на основі їх даних, який був дуже слабкий і у довоєнний період, зараз майже повністю порушений. А це негативно позначається на здатності системи соціальної підтримки своєчасно виявляти та вирішувати соціально-економічні проблеми та забезпечувати резильєнтність якості життя населення, насамперед соціально вразливим групам.

Ще одним гострим питанням соціальної підтримки в умовах війни є забезпечення соціальним житлом вразливих верств населення або тих, хто опинився тимчасово в складній життєвій ситуації. Сьогодні в Україні після десяти років війни досі відсутній формат соціального орендного житла. Державні програми підтримки доступного житла часто є неефективними: вони не покривають потреби всіх категорій населення, що потребують підтримки. Так, за даними Державної служби статистики України, середній місячний дохід на душу населення є значно нижчим від ринкової вартості оренди житла — для таких категорій населення варто впроваджувати житлові програми доступної довготривалої соціальної оренди. Для прикладу, кожне третє домогосподарство в ЄС проживає в орендованому житлі (близько 20,8 % населення були орендарями за ринковою ціною, а 9,3 % проживали в рамках оренди за зниженими цінами або безкоштовно) [12]. В Україні внаслідок повномасштабної війни значна частина ВПО була вимушена орендувати житло, завдяки чому зросла частка орендованого житла з 4,8 % у 2021 р. до 9,2 % у 2023 [13]. Зазначимо, що 67 % із загального числа ВПО проживають у орендованому за ринковою вартістю житлі.

Війна актуалізувала та загострила проблеми в житловій сфері. Через військові дії в деяких регіонах країни значна частина житлового фонду була пошкоджена або знищена, що призвело до житлової кризи. Значне збільшення чисельності ВПО створило додаткове навантаження на житлову інфраструктуру у відносно безпечних регіонах країни, що призвело до збільшення попиту і зростання цін на житло.

Для вирішення цих проблем необхідні комплексні заходи, включаючи державні програми підтримки житлового будівництва, особливо в соціальному сегменті, реформування законодавства у сфері нерухомості, модернізацію міської інфраструктури та впровадження енергоефективних технологій. Житлова криза, з якою стикнулася Україна внаслідок війни, крім шалених втрат, відкриває простір для нових можливостей. Зокрема, наша держава має шанс розробити нову житлову політику з врахуванням комплексності стратегії забезпечення населення житлом на справедливих засадах.

Швидкість реакції у кризовій ситуації, та способи, якими система соціальної підтримки здатна відреагувати на виклики, є визначальними в частині того, які саме інституції та в якій послідовності будуть залучені до процесу забезпечення резильєнтності суспільства. Так, інституції сфери соціальної підтримки, що можуть екстрено відреагувати на шоківі ситуації та забезпечити невідкладну / ургентну стійкість суспільства, — це ті державні та недержавні організації, установи, заклади, індивіди, що здійснюють практичні заходи та надають цільову / адресну (зазвичай матеріальну, але не грошову) підтримку в момент настання кризи, тобто на перших етапах її подолання.

Інституції, орієнтовані на забезпечення невідкладної стійкості / резильєнтності суспільства, можна згрупувати у два блоки: 1) регіонального / локального рівня (обласні військові адміністрації, територіальні громади, громадські, релігійні організації та соціально-відповідальний місцевий малий / середній бізнес); 2) міжнародні організації та національні корпорації / бізнеси (ЮНІСЕФ, ПРООН, Червоний Хрест, Карітас тощо).

Інституції системи соціальної підтримки, залучені до процесу подолання кризи на подальших етапах, характеризуються повільністю реакцій через те, що їх діяльність зосереджена на системному підході до вирішення проблем і потребує тривалого часу на розробку, легітимізацію та запровадження механізмів подолання і стабілізації ситуації. Такими інституціями в Україні є Міністерство соціальної політики України та профільний комітет Верховної Ради України. Проте саме ці інституції із повільною реакцією на кризу здатні забезпечити населенню довгострокову стійкість / резильєнтність, серед іншого — відновлення у новій якості.

Ідентифікація потреб та груп вразливості в контексті надання державної соціальної підтримки реалізується через низку соціальних програм, які мають забезпечувати резильєнтність якості життя. В Україні традиційно найпоширенішими групами вразливості є: літні люди (особи віком 75 років і старше) та особи пенсійного віку; сім'ї з дітьми, особливо багатодітні; безробітні особи; домогосподарства із подвійним демоекономічним навантаженням на працюючих членів домогосподарства (одночасна наявність у складі домогосподарства дітей та осіб пенсійного віку); жителі сільської місцевості та малих міст. Станом на 2023 р. в Україні існує шість видів соціальних програм підтримки сімей з дітьми, універсальна програма — з підтримки малозабезпечених осіб (бідних), щонайменше дві програми підтримки осіб з інвалідністю, підтримка тих, хто не в змозі самотійно сплачувати за житлово-комунальні послуги, понад два десятки соціальних пільг та ін. Усі ці програми мають ефективно діяти в частині забезпечення резильєнтності якості життя населення як у стані «спокою» держави, так і під час криз. Але не завжди нові виклики щодо запобігання бідності / вразливості можуть бути врегульовані чинними програмами

системи соціальної підтримки. У таких випадках система має швидко адаптуватись, і найпростішими кроками стає трансформація програм (спрощення правил, щоб охопити якомога більше вразливих) або ж створення нових тимчасових програм, орієнтованих виключно на нові контингенти вразливих осіб [14]. Так, в Україні з 2013 р. перелік осіб, що мають першочергову підтримку з боку держави, поповнився категорією вимушено переміщених осіб та постраждалих унаслідок бойових дій на Сході України (з початком повномасштабної війни з лютого 2022 р. ця категорія зростає в рази). А під час двох хвиль коронавірусної кризи держава визнала необхідність підтримувати осіб працездатного віку, що через протиепідеміологічні заходи втратили роботу та дохід, а також запровадила додаткові механізми підтримки літніх людей (75 років і старших).

Отже, прагнення уряду України мінімізувати соціальні ризики населення та забезпечити резильєнтність якості життя під час останніх двох масштабних криз (повномасштабної війни та пандемії *Covid-19*) призвело до того, що було збільшено контингенти вразливих і кількість соціальних програм. У таких умовах постає принципове питання щодо ефективності соціальної підтримки значних контингентів в умовах звужених фінансових можливостей і, врешті-решт, щодо ефективності витрачання коштів на соціальні програми.

Оцінка впливу соціальних проєктів, особливо в умовах обмеженості ресурсів, є важливим елементом, який дає змогу визначити наскільки ефективно кожна витрачена гривня працює на запобігання / скорочення бідності та забезпечує резильєнтність якості життя населення. Існує понад два десятки показників, за якими можна виміряти ефективність тієї чи іншої програми соціальної підтримки в частині впливу на бідність та якість життя. Доволі поширеною є практика вимірювання «гіпотетичної альтернативної ситуації або сценаріїв», тобто що б було, якби не було конкретної програми / проєкту¹.

Економічна криза, що виникла в Україні в 2020—2021 рр. через пандемію *Covid-19*, негативно позначилася на масштабах бідності в країні: рівень бідності зріс з 41,3 % до 47,2 %², а вжиті урядом заходи щодо мінімізації її наслідків не змогли повною мірою нівелювати її негативні впливи щодо

¹ Так, змодельований показник «рівень бідності до отримання соціальної підтримки» є індикатором щодо ефективності реалізації програм соціальної підтримки в частині запобігання бідності та забезпечення резильєнтності якості життя. Іншими словами, оцінка гіпотетичної альтернативи ситуації з бідністю (так само і якістю життя) відбувається шляхом порівняння змодельованого рівня бідності (до / без допомоги) із фактичним показником (тобто після отримання допомоги) рівня бідності в країні або серед конкретної групи.

² За критерієм «витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму» прогнозний рівень бідності в 2022 р. становив 76 %, тоді як у 2021 р. — 39,1 %.

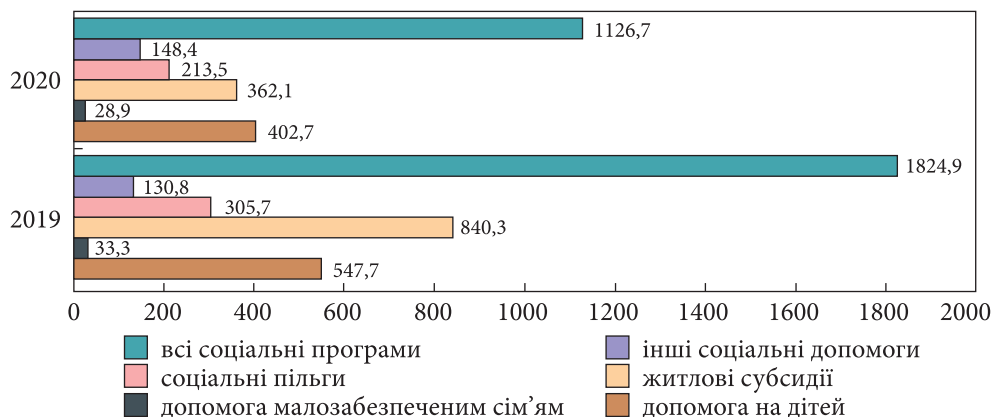

Рис. 1. Чисельність умовно виведених зі стану бідності за рахунок соціальних програм, Україна, 2019 та 2020 рр.; тис. осіб

Джерело: розраховано авторами на базі даних «Обстежень умов життя домогосподарств» у 2019—2021 рр.

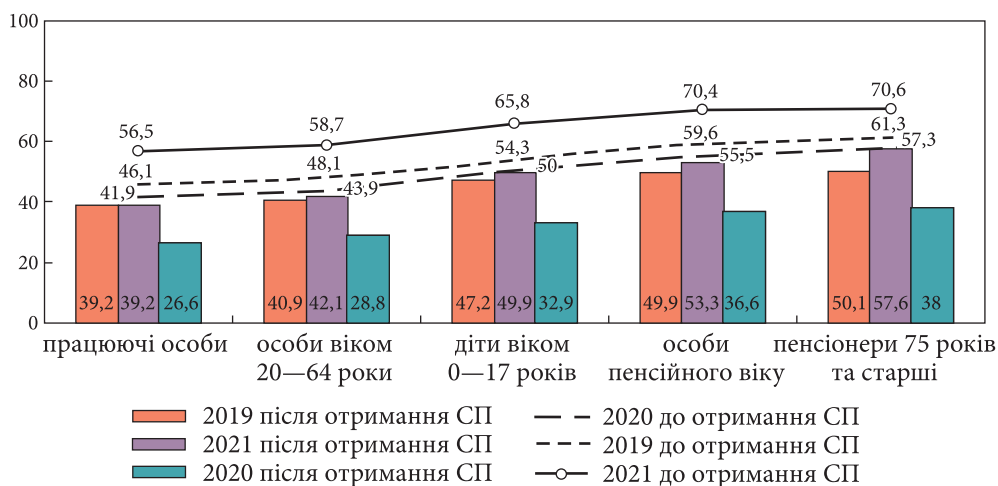

Рис. 2. Вплив соціальної підтримки на запобігання бідності (за абсолютним критерієм) основних соціально-демографічних груп населення, Україна, 2019—2021 рр.; %

Джерело: розраховано авторами на базі даних «Обстежень умов життя домогосподарств» у 2019—2021 рр.

рівня доходів та життя українців. Так, тільки 1,27 млн осіб за рахунок того, що були реципієнтами п'яти основних державних соціальних програм, змогли вберегтися від бідності (тоді як у 2019 р. завдяки їх впливу зі стану бідності було виведено 1,83 млн. осіб) (рис. 1).

За даними моделювання рівня бідності до та після виплат соціальної допомоги в 2020 та 2021 рр. по основних соціально-демографічних групах

можна сказати, що масштаби бідності серед них хоча суттєво і знижувалися (за абсолютним критерієм — еквівалентні витрати нижче фактичного прожиткового мінімуму), проте оцінити «чистий» вплив оперативних заходів на запобігання бідності не видається можливим. Варто підкреслити, що значна частина населення впродовж карантину була змушена використовувати власні накопичення, що також суттєво вберегло їх від збідніння та пом'якшило цей період (рис. 2).

Оцінивши вплив наявних програм на бідність населення під час першої хвилі пандемії *Covid-19*, влада отримала розуміння, що подолати «нові виклики» «старими / наявними засобами / програмами» неможливо, тому щоб забезпечити резильєнтність якості життя, було здійснено: для нових / потенційних контингентів вразливих — розширення системи соціальної підтримки за рахунок запровадження тимчасових соціальних програм (для власників малого / середнього бізнесу); для звичних / фактичних контингентів вразливих (отримувачі допомоги по малозабезпеченості, житлових субсидій та ін.) — спрощення умов подання інформації про доходи / нужденність, що сприяло підвищенню їх доступності до системи підтримки в період ізоляції.

Заходи держави у сфері соціального захисту мали тимчасовий характер (на період пандемії) і здебільшого стосувалися грошових форм соціальної допомоги, які нерідко мали вигляд разових та / або невеликих виплат та адресний характер [15]. Натомість негрошові форми допомоги, зокрема соціальні послуги лишилися цілковито поза увагою. Хоча під час двох хвиль коронавірусної кризи були спрощені умови відбору потенційних реципієнтів із числа нужденних (зокрема працездатних осіб, що втратили роботу) до програм житлових субсидій та допомоги малозабезпеченим, однак за підсумками моделювання в 2020 та 2021 рр. не можна говорити, що їх ефект був ліпшим ніж у попередні періоди щодо впливу на бідність та забезпечення резильєнтності якості життя. На жаль, оцінити вплив та ефективність саме запроваджених / адаптованих соціальних програм у частині запобігання бідності та забезпечення резильєнтності якості життя неможливо через брак статистичної інформації. Отже, запроваджені під час карантину заходи соціальної підтримки майже не мали впливу і навіть можна припустити, що соціальні програми «впоралися» би і без нововведень, враховуючи короткоплинність кризи та налаштованість населення розраховувати за таких умов передусім на свої ресурси / сили, зокрема заощадження та підтримку з боку сім'ї / родичів (табл. 1).

Криза, спричинена війною в Україні. Уряд продовжує докладати зусиль аби запобігати поширенню бідності серед населення України та забезпечити резильєнтність якості життя під час криз. Так, унаслідок початку війни на сході України в 2013 р. та через відсутність на той момент у державній системі соціальної підтримки будь-якої програми, що змогла б релевантно відреагувати на потреби нових для України контингентів вразливих осіб,

з'явилася соціальна програма з надання допомоги вимушено переміщеним особам. За даними Міністерства соціальної політики України, в 2022 р. понад 2,3 млн ВПО отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 52,8 млрд гривень [16]. На жаль, до 2024 р. оцінити її ефективність у частині запобігання бідності не було можливо через брак статистичної інформації аж до 2024 р.

У 2023 р., за даними Мінфіну, найдорожчою програмою соціальної підтримки в Україні була допомога ВПО, але попри це вона демонструє доволі низьку ефективність щодо впливу на бідність та забезпечення резильєнтності рівня життя. За результатами Обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД) (див. опис на с. 141), в Україні 35,5 % або 11,1 млн населення за абсолютним критерієм (середньодушові еквівалентні загальні доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму) знаходилися за межею бідності, але якщо б не було цієї програми, то бідних би було на 231,5 тис. осіб більше, тобто рівень бідності був би вже 36,2 %. Для осіб зі статусом ВПО програма є більш ефективною в частині запобігання бідності: без цієї підтримки з боку держави частка бідних би становила 49,6 % проти 35,8 %, тобто завдяки запровадженню програми вдалося вберегти від бідності 160,9 тис. осіб цільового контингенту та забезпечити їм певну резильєнтність якості життя.

Також на формування резильєнтності якості життя населення під час війни працювали недержавні програми із забезпечення населення житлом. Підкреслимо, що сучасний світ відходить від тлумачення соціальної під-

Таблиця 1. Показники впливу на бідність за абсолютним критерієм (за середньодушовими еквівалентними загальними витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму), Україна, 2019—2021 рр.; %

Програми соціальної підтримки	Рівень бідності населення	
	до виплати допомоги	після виплати допомоги
2019		
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	75,3	70,1
Житлова субсидія	55,3	45,3
2020		
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	83,5	75,9
Житлова субсидія	65,5	58,2
2021		
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	98,1	82,2
Житлова субсидія	53,4	45,7

Джерело: розраховано авторами на базі даних «Обстежень умов життя домогосподарств» у 2019—2021 рр.

тримки виключно через категорію матеріальної / грошової допомоги: сьогодні все більше уваги в контексті підтримки надають соціальним послугам [17]. Так, в Україні в березні 2022 р. запроваджена програма «Прихисток», що працює як комунікаційний майданчик між тими, хто потребує допомоги, і тими, хто готовий її надати, серед них — жителі Європи та інших країн світу. Програма передбачає для власників житла з території України, котрі безоплатно надали прихисток ВПО, часткову компенсацію на комунальні послуги у розмірі 14,77 грн на особу на добу. За даними розробників проекту, з початку війни станом на червень 2024 р., сайт відвідали понад 4 млн людей, понад мільйон українців змогли знайти тимчасове житло, а на сайті було понад 7000 актуальних оголошень про безкоштовне житло для біженців [18]. Для реципієнтів цей вид підтримки може бути дієвим. Очікуючи максимальну кількість звернень, щомісячне навантаження на бюджет у ході реалізації цієї практики може становити 2 млрд грн. або

**Короткий опис методології обстеження
соціально-економічного стану домогосподарств
України (ОСЕСД), грудень 2023 р. — лютий 2024 р.**

У грудні 2023 р. — лютому 2024 р. за технічної підтримки ЮНІСЕФ під координацією робочої групи, створеної Міністерством соціальної політики України, було проведено вибіркове обстеження соціально-економічного стану домогосподарств України (далі — ОСЕСД).

Метою проведення ОСЕСД є оцінювання показників за такими основними блоками: 1) соціально-демографічні характеристики домогосподарств; 2) умови життя домогосподарств; 3) джерела та рівень доходів домогосподарств; 4) витрати домогосподарств; 5) економічна активність членів домогосподарств; 6) рівень задоволення базових потреб домогосподарств.

ОСЕСД охоплює всі регіони України, крім тимчасово окупованої АР Крим та Луганської області (у Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях — лише території, що контролюються Урядом та на яких існують умови для безпечного проведення обстеження). Обсяг вибірки складає 8023 опитані домогосподарства (18 837 членів домогосподарств), розподілених за типом місцевості (великі міста, малі міста, сільська місцевість) по всіх регіонах України так, щоб забезпечувати необхідний рівень надійності оцінювання основних показників.

Метод збору даних в ОСЕСД — персональні віч-на-віч інтерв'ю із застосуванням технології CAPI (*Computer Assisted Personal Interviewing*) (опитування з використанням планшетів). Обробку даних ОСЕСД здійснено з використанням сучасних методів статистичної обробки даних за результатами вибіркових обстежень населення / домогосподарств.

За результатами ОСЕСД сформовано масиви первинних даних окремо по домогосподарствах та їх членах у форматі SPSS. Для можливості поширення даних на всі домогосподарства України сформовано систему статистичних ваг домогосподарств та осіб з урахуванням рівня їхньої участі в обстеженні.

Джерело: побудовано авторами.

1,01 % від запланованих до війни загальних доходів державного бюджету на 2022 р. (1 593 495 680,8 тис. гривень), тож зважаючи на значне фінансове навантаження на державний бюджет та економіку країни [19], ця програма може бути в найближчому майбутньому інтегрована до програми житлових субсидій.

Забезпечення резильєнтності самої системи соціальної підтримки України в період криз — один зі шляхів, що сприяє підвищенню можливостей населення долати труднощі та забезпечує резильєнтність якості життя та суспільства загалом, а забезпечується це за рахунок:

- обмеженої розгалуженості системи — кількість програм соціальної підтримки, яка б не просто охоплювала якомога більшу частину найпоширеніших у конкретному суспільстві контингентів соціально вразливих, а й була співставною з реальними економічними можливостями країни;

- універсальності наявних програм — попри особливості кризової ситуації (пандемії, війна, економічні кризи та ін.) особа / домогосподарство може розраховувати на певний рівень доходу, достатній для задоволення базових потреб на мінімальному рівні;

- ефективності та своєчасності соціальних програм, насамперед у частині запобігання бідності;

- тимчасовому розширенню системи за рахунок впровадження короткострокових програм, орієнтованих на нові вразливі контингенти та нові виклики;

- адаптації програм до нових викликів, зокрема зміни умов наявних програм (наприклад, спрощенню умов відбору до програми житлових субсидій під час першої хвилі коронавірусної кризи для осіб, або програми з підтримки малозабезпечених сімей з числа ВПО в перші місяці війни).

Система соціальної підтримки є одним із дієвих механізмів подолання наслідків кризових ситуацій (незалежно від причин та характеру), що завдяки сукупності інструментів, які мають у своєму арсеналі інституції різного підпорядкування, забезпечує резильєнтність якості життя в періоди різноманітних шоків та на певних етапах їх протікання. Ключовими інструментами впливу є:

1. Інструменти законодавчого характеру / рівня (закони, постанови, розпорядження), що мають досить інертний характер. Загалом інструменти цього рівня здебільшого демонструють ефективність у частині теоретичного забезпечення резильєнтності якості життя населення. Враховуючи різноманітність можливих і реальних кризових ситуацій, варто розробити нормативний акт, який би мав універсальний характер на випадок деяких кризових ситуацій (з урахуванням досвіду та ймовірності настання) і визначав би коло найбільш вразливих категорій населення, котрі стикатимуться із найвищими ризиками погіршення якості життя і потребуватимуть більшої уваги від держави щодо забезпечення їхньої резильєнтності.

2. Інструменти на рівні державного управління (накази, розпорядження, методики оцінювання та моніторингу, відомчі накази, інструкції, правила, що має у своєму розпорядженні Міністерство соціальної політики України) загалом є ефективними, але не в усіх кризових ситуаціях можуть бути доцільними / своєчасними (наприклад, закон про допомогу сім'ям з дітьми чи розпорядження про нарахування житлових субсидій). Ці інструменти базуються на легітимності інструментів вищої ланки, але з іншого боку органи державного управління можуть самостійно регулювати / вдосконалювати ті інструменти, які знаходяться виключно в їх розпорядженні (інструкції, правила, методики), отже, підвищувати якість наданої підтримки.

3. Інструменти об'єднаних територіальних громад (ОТГ) щодо впливу на забезпечення резильєнтності якості життя в громаді також ґрунтуються на інструментах вищого порядку, але, на відміну від міністерств, вони мають більший діапазон повноважень. Зокрема, завдяки тому, що ОТГ найбільше наближені до «осередка нужденності / вразливості» і мають достатню фінансову самостійність і правові повноваження, ці інструменти можуть бути якнайшвидше адаптовані під особливості кризи. Наприклад, під час пандемії керівництва окремих ОТГ організували роботу волонтерів, які приносили людям літнього віку харчі та ліки додому. Або на початку війни організували надання соціального тимчасового житла людям, котрі лишили власні домівки в пошуках безпеки чи впроваджували проекти з відновлення пошкоджень / руйнувань в індивідуальному / багатоквартирному житловому фонді. Крім того, одним із інструментів ОТГ є можливість залучення до співпраці різноманітних меценатів, волонтерів, спонсорів та недержавних організацій. Наприклад, програма «Спільно» з ЮНІСЕФ щодо забезпечення енергоефективності та утеплення будинків, або відновлення соціальної інфраструктури під час війни. Основна перевага інструментів впливу негромадських організацій — це забезпечення ургентної (невідкладної) стійкості / резильєнтності суспільства, а також їх адресність, тому їх інструменти є найефективнішими.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У періоди криз одним із механізмів, який дає змогу підвищити можливості населення долати труднощі та забезпечує резильєнтність якості життя, є система соціальної підтримки. Розгалуженість системи соціальної підтримки певним чином свідчить про соціальний розвиток держави і усвідомлення того, що вразливість та нужденність можуть проявлятися в різних формах, але не завжди кількість контингентів, що потребують підтримки (відповідно, і кількість соціальних програм), визначається економічними можливостями держави. Чинна на початок 2020 р. в Україні система соціальної підтримки вразливих та нужденних верств населення попри значну кількість форм і програм соціальної підтримки виявилася в тому вигляді не здатною протистояти соціально-економічним наслідкам раптових шоків ситуацій (як-от

пандемія Covid-19). Кожна наступна криза (друга хвиля пандемії та повномасштабна війна) продовжували загострювати наявні проблеми в сфері соціальної підтримки населення і доводити, що окремі заходи та програми не є ефективними в частині забезпечення резильєнтності якості життя населення в кризовий період. Війна в Україні разом з тим дала можливості ухвалювати дійсно актуальні, а не популістські кроки. Успішне подолання проблем у системі соціальної підтримки та забезпечення її стійкості в період криз можливе не стільки у тісній співпраці з міжнародними партнерами чи відмові задля економії державних коштів від категорійних соціальних програм, скільки в дотриманні принципу актуальності допомоги для реципієнта при наданні підтримки (не потрібно давати кошти там, де людина потребує соціальної послуги). По-друге, обов'язково необхідно мати в кризових ситуаціях інформацію, яка б надходила оперативно і уможлиблювала відстеження реального стану речей, змін, потреб щодо соціальної підтримки. По-третє, якнайшвидше слід продовжити процес інституалізації моніторингу і впроваджувати практику врахування результатів моніторингу в процесі реформування програм соціальної допомоги, виборі адекватного курсу соціально-економічної державної політики. Це оптимізуватиме використання ресурсів (фінансових, часових, людських тощо), сприятиме підвищенню соціальної віддачі / рентабельності, адресності та своєчасності допомоги, що забезпечить резильєнтність якості життя населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Squires G., White I. Resilience and housing markets: Who is it really for? *Land Use Policy*. 2019. Vol. 81. P. 167—174. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.018>
2. Simangunsong H., Sihotang D. The Impact of Economic Conditions on Social Assistance Programs and Poverty Alleviation. *Law and Economics*. 2023. Vol. 17 (2). P. 73—91. <https://doi.org/10.35335/laweco.v17i2.2>
3. Parekh N., Bandiera O. Do social assistance programmes reach the poor? Micro-evidence from 123 countries. 2020. URL: <https://www.theigc.org/publications/do-social-assistance-programmes-reach-poor-micro-evidence-123-countries> (дата звернення: 11.10.2024).
4. Sen A. Development as Capability Expansion. In: Fukuda-Parr S. et al Readings in Human Development. New Delhi and New York: Oxford University Press, 2003.
5. Nussbaum M. C. Creating Capabilities: The Human Development Approach. Harvard University Press, 2011. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jbt31>
6. Andrews C., Hsiao A., Ralston L. Social safety nets promote poverty reduction, increase resilience, and expand opportunities. 2010. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/657581531930611436/122290272_201809295093309/additional/128594-PUB-PUBLIC.pdf (дата звернення: 18.10.2024).
7. Gelderblom D. The limits to bridging social capital: Power, social context and the theory of Robert Putnam. *The Sociological Review*. 2018. Vol. 66 (6). P. 1309—1324. <https://doi.org/10.1177/0038026118765360>

8. Ungar M. Resilience, Trauma, Context, and Culture. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2013. Vol. 14 (3). P. 255—266. <https://doi.org/10.1177/1524838013487805>
9. Fiszbein A., Kanbur R. Social Protection and Poverty Reduction: Global Patterns and Some Targets. 2014. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X14001181> (дата звернення: 25.09.2024).
10. Eizenberg E., Jabareen Y. Social Sustainability: A New Conceptual Framework. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/312085734_Social_Sustainability_A_New_Conceptual_Framework (дата звернення: 01.10.2024).
11. Evennett H. Reforming adult social care: House of Lords committee report. House of Lords Library. 2023. URL: <https://lordslibrary.parliament.uk/reforming-adult-social-care-house-of-lords-committee-report/> (дата звернення: 18.09.2024).
12. Living conditions in Europe — housing. *Eurostat*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing#Key_findings (дата звернення: 20.10.2024).
13. Звіт «Соціально-економічний стан домогосподарств України». *Unicef*. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> (дата звернення: 18.09.2024).
14. Abdoul-Azize H. T., El Gamil R. Social Protection as a Key Tool in Crisis Management: Learnt Lessons from the COVID-19 Pandemic. 2020. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7458781/> (дата звернення: 07.10.2024).
15. Заць В. С., Клименко Ю. А., Реут А. Г. Оцінка впливу COVID-19 на монетарну бідність: огляд окремих практик. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-52>
16. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 14.10.2024).
17. Hallegatte S., Hammer S. Thinking Ahead: For a Sustainable Recovery from COVID-19. *World Bank Blogs*. 2020. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/climatechange/thinking-ahead-sustainable-recovery-covid-19-coronavirus> (дата звернення: 11.10.2024).
18. «Прихисток»: як працює сайт, який допомагає шукати безкоштовне житло для біженців. 2024. URL: <https://tribun.com.ua/uk/112048-prixistok-jak-pratsjue-sajt-jakij-dopomagaе-shukati-bezkoshtovne-zhitlo-dlja-bizhentsiv> (дата звернення: 09.09.2024).
19. Прихисток. 2024. URL: <https://prykhystok.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2024).

REFERENCES

1. Squires, G, & White, I. (2019). Resilience and housing markets: Who is it really for? *Land Use Policy*, 81, 167—174. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.018>
2. Simangunsong, H., & Sihotang, D. (2023). The Impact of Economic Conditions on Social Assistance Programs and Poverty Alleviation. *Law and Economics*, 17 (2), 73—91. <https://doi.org/10.35335/laweco.v17i2.2>
3. Parekh, N., & Bandiera, O. (2020). Do social assistance programmes reach the poor? Micro-evidence from 123 countries. <https://www.theigc.org/publications/do-social-assistance-programmes-reach-poor-micro-evidence-123-countries>
4. Sen, A. (2003). Development as Capability Expansion. In: Fukuda-Parr S. et al Readings in Human Development. New Delhi and New York: Oxford University Press.
5. Nussbaum, M. C. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jbt31>
6. Andrews, C., Hsiao, A., & Ralston, L. (2010). Social safety nets promote poverty reduction, increase resilience, and expand opportunities. https://documents1.worldbank.org/curated/en/657581531930611436/122290272_201809295093309/additional/128594-PUB-PUBLIC.pdf

7. Gelderblom, D. (2018). The limits to bridging social capital: Power, social context and the theory of Robert Putnam. *The Sociological Review*, 66 (6), 1309—1324. <https://doi.org/10.1177/0038026118765360>
8. Ungar, M. (2013). Resilience, Trauma, Context, and Culture. *Trauma, Violence, & Abuse*, 14 (3), 255—266. <https://doi.org/10.1177/1524838013487805>
9. Fiszbein, A., & Kanbur, R. (2014). Social Protection and Poverty Reduction: Global Patterns and Some Targets. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X14001181>
10. Eizenberg, E., & Jabareen, Y. (2017). Social Sustainability: A New Conceptual Framework. https://www.researchgate.net/publication/312085734_Social_Sustainability_A_New_Conceptual_Framework
11. Evennett, H. (2023). Reforming adult social care: House of Lords committee report. House of Lords Library. <https://lordslibrary.parliament.uk/reforming-adult-social-care-house-of-lords-committee-report/>
12. Living conditions in Europe — housing (2023). *Eurostat*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing#Key_findings
13. Report “Socio-economic condition of households of Ukraine” (2024). *UNICEF*. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> [in Ukrainian].
14. Abdoul-Azize, H. T., & El Gamil, R. (2020). Social Protection as a Key Tool in Crisis Management: Learnt Lessons from the COVID-19 Pandemic. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7458781/>
15. Reut, A., Zaiats, V., & Klymenko, Y. (2023). Assessing the impact of COVID-19 on monetary poverty: a review of individual practices. *Economy and Society*, 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-52> [in Ukrainian].
16. Internally displaced persons (2024). Ministry of Finance of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> [in Ukrainian]
17. Hallegatte, S., & Hammer, S. (2020). Thinking Ahead: For a Sustainable Recovery from COVID-19. *World Bank Blogs*. <https://blogs.worldbank.org/en/climatechange/thinking-ahead-sustainable-recovery-covid-19-coronavirus>
18. “Shelter”: how the site, which helps to find free housing for refugees, works (2024). *Tribun*. <https://tribun.com.ua/uk/112048-prixistok-jak-pratsjue-sajt-jakij-dopomagae-shukati-bezkoshtovne-zhitlo-dlja-bizhentsiv> [in Ukrainian].
19. Shelter (2024). <https://prykhystok.gov.ua/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 21.10.2024

Liudmyla Cherenko, Dr. Sc. (Economics)

Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine

01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: cherenko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1606-6170

Anna Reut, PhD (Economics)

Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine

01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: Reut_A@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9623-9248

Yuliia Klymenko, PhD (Economics)

Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine

01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60

E-mail: yuliia_klymenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0086-2933

ENSURING RESILIENCE OF SOCIAL SUPPORT
FOR THE POPULATION OF UKRAINE
DURING HYBRID CRISES AND DISASTERS

The article highlights the results of the implementation by the Institute of Demography and Quality of Life Problems of the NAS of Ukraine of the scientific research and development project “Growth of Inequality and Poverty in Ukraine as a Result of the COVID-19 Pandemic” (registration number №2021.01/0295) under the Agreement №33/0295 dated March 1, 2024 on receiving grant support from the National Research Foundation of Ukraine.

The article provides an overview of the challenges and specific features of the social support system’s functioning during a crisis period. The highlighted problems include the following: first, Ukraine’s state social obligations have traditionally exceeded the financial and economic capacity to fulfill them for decades; second, the outdated model of social support, which does not guarantee the resilience of the quality of life; third, the low social return of the main support programs for the population reduces the effectiveness of assistance, even in a relatively stable environment; fourth, the imperfect mechanism and low level of institutionalization of monitoring and evaluation of the social support system hinder effective reform and prompt transformation of the system during crises. The authors identified the main needs and vulnerable groups in the context of state social support provision. The pandemic and the war have exacerbated the gap between the needs of vulnerable groups and the system’s capabilities, thus creating additional challenges. The novelty of the study lies in interpreting the resilience of social support from two perspectives: ensuring the self-sufficiency of the system during periods of hybrid crises and disasters, and its ability to foster societal resilience through supporting vulnerable groups. The aim of the work is to identify the key issues of Ukraine’s social support system that prevent timely and effective responses to challenges during periods of hybrid crises and disasters, as well as to assess the system’s self-sufficiency and its role in ensuring the resilience of Ukrainian society. The study used bibliometrics, economic-statistical, monographic, statistical, calculation methods, as well as methods of qualitative and comparative analysis, modeling and abstract-logical method.

It is determined that the successful resolution of the existing problems in the social support system and ensuring its resilience during crises is possible by adhering to the principle of the relevance of assistance to the recipient when providing support. During crises, this can be achieved through effective management of a limited number of social programs, achieving their universality regardless of the nature of the crisis, and ensuring the timely implementation of new short-term measures. In crisis situations, it is necessary to have information that is promptly received and allows for tracking the real state of affairs, changes, and current needs. It is important to institutionalize the monitoring process and implement its results into practice during the reform of social assistance programs and when choosing policy directions. This will ensure the resilience of the system and the quality of life for the population by optimizing costs, increasing social returns, targeting, and timely assistance.

Keywords: resilience, social support, crisis, quality of life, socially vulnerable groups.